

Paweł Gromek,
Tomasz Kośmider,
Mariusz Kuryłowicz,
Aleksandra Woźniak

Problematyka funkcjonowania obiektu penitencyjnego w sytuacji wystąpienia katastrof w Polsce – badania fokusowe

Problems of functioning of penitentiary facility in the face of disasters in Poland – focus group interview

W artykule zaprezentowano problematykę funkcjonowania aresztu śledczego i zakładu karnego w warunkach zagrożeń o potencjale wystarczającym do zainicjowania katastrofy. Zbudowano model obiektu penitencyjnego jako organizacji doświadczanej przez katastrofę. Następnie wykorzystano ten model do przeprowadzenia badania fokusowego powiązanego z analizą SWOT. Bazując na wynikach badań empirycznych, zidentyfikowano uwarunkowania funkcjonowania obiektu penitencyjnego w obliczu katastrofy w Polsce i sklasyfikowano je jako mocne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Słowa kluczowe: obiekt penitencyjny, areszt śledczy, zakład karny, katastrofa, zarządzanie kryzysowe.

The paper presents conditions for the functioning of penitentiary facility in the face of disaster in Poland. Operational specification of a detention centre and a penitentiary in conditions of hazards with a potential sufficient to initiate a disaster were described. A model of penitentiary facility as an organisation affected by a disaster was built. Then the model was used for focus research related to SWOT analysis.

Basing on empirical findings, conditions for the functioning of penitentiary facility in the face of disaster in Poland were identified and classified as strengths, weaknesses, opportunities and threats.

Key words: penitentiary facility, detention centre, penitentiary, disaster, crisis management.

Wprowadzenie

Zauważalna od wielu lat pozostaje tendencja wzrostowa liczby zdarzeń określanych mianem katastrof¹. Dotyczy to sytuacji na całym świecie i jest konsekwencją między innymi zmian klimatycznych, ekstremalnych zjawisk pogodowych, utraty bioróżnorodności, postępu technologicznego, erozji spójności społecznej, rozwoju chorób zakaźnych, zanieczyszczenia środowiska itp.². Można więc zaryzykować twierdzenie, że człowiek XXI wieku żyje w rzeczywistości pełnej zróżnicowanych i wzajemnie powiązanych zagrożeń. Co istotne, część z nich może prowadzić do poważnych zakłóceń funkcjonowania jednostki ludzkiej, grupy społecznej, społeczności lokalnej, społeczeństwa, a nawet społeczności międzynarodowej. Nazywane sytuacjami kryzysowymi, kryzysami lub katastrofami³, stanowią jedno z głównych wyzwań stawianych instytucji państwa oraz służbom państwowym (np. Służbie Więziennej).

Z perspektywy osób doświadczanych przez katastrofy XXI stulecia do najważniejszych wartości utylitarnych zalicza się ludzkie życie i zdrowie. Naturalną reakcją na ryzyko ich utraty jest opuszczenie strefy zagrożenia (czyli ewakuacja). Nie jest to jednak oczywiste w przypadku obiektów o charakterze zamkniętym, takich jak obiekty penitencjarne (areszty śledcze i zakłady karne). Z założenia służą one izolacji osadzonych – izolacji od innych osób, izolacji od zagrożeń, lecz także względnej izolacji od sposobów ochrony przed zagrożeniami. Z tego powodu funkcjonariusze Służby Więziennej mogą stawać przed trudnymi dylematami w obliczu powodzi, wielkoobszarowych pożarów, niebezpiecznych zjawisk

¹ *GAR Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction. Our World at Risk: Transforming Governance for a Resilient Future 2022*, Biuro ONZ ds. Redukcji Ryzyka Katastrof, Genewa 2022, s. 18.

² *The Global Risks Report 2022, Insight Report*, 17 edycja, Światowe Forum Ekonomiczne, s. 14.

³ W literaturze przedmiotu terminy te są nierzadko stosowane zamiennie, aczkolwiek nie są w pełni tożsame znaczeniowo. Właściwe zbieżności i rozbieżności interpretacyjne zostaną omówione w dalszej części artykułu.

pogodowych, uwolnienia niebezpiecznej substancji chemicznej, epidemii i innych. Są bowiem zobowiązani do ochrony osadzonych, a także ochrony przed nimi innych osób (pobliskich mieszkańców, innych ewakuowanych)⁴. Właściwa redukcja ryzyka katastrof musi uwzględniać prawo do życia wszystkich – nawet tych, których wyłączono ze społeczeństwa z uwagi na najcięższe przewinienia⁵.

W literaturze przedmiotu, krajowej i zagranicznej, nie napotkano na opracowania, które w kompleksowy sposób traktowałyby o uwarunkowaniach funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy. Uznać należy to za istotne niedopatrzenie, lukę, której uzupełnienie nowo pozyskanymi informacjami może przyczynić się do podniesienia poziomu bezpieczeństwa we wspomnianym rodzaju obiektów. W konsekwencji powyższego, problem badawczy przyjął formę pytania o to, jakie są uwarunkowania funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy w Polsce. Założono, że do jego rozwiązania konieczne jest opisanie specyfiki tego funkcjonowania, a także dokonanie analizy czynników sprzyjających (mocnych stron i szans) oraz utrudniających (słabych stron i zagrożeń) organizacyjne radzenie sobie przez Służbę Więzienną z katastrofami. W tym celu przeprowadzono badania wstępne fokusowe w grupie uczestników studiów podyplomowych *Ochrona ludności*, w ramach zajęć z przedmiotu *Zarządzanie kryzysowe*, realizowanych w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości. Zastosowana analiza SWOT (z ang. *strengths, weaknesses, opportunities, threats*) pozwoliła na identyfikację wspomnianych czynników.

Znajomość ogólnych uwarunkowań funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy przyjęto za punkt wyjścia do dalszych badań naukowych w tematyce redukcji ryzyka katastrof, zarządzania kryzysowego oraz funkcjonowania aresztu śledczego i zakładu karnego.

⁴ X. Wang, L. Zhang, L. Wang, X. Shi, *Prevention and control of COVID-19 in nursing homes, orphanages, and prisons*, "Environmental Pollution" 2020, nr 266, 115161; J.A. Schwartz, C. Barry, *A Guide for and Responding to Jail Emergencies. Self-Audit Checklists. Resource Materials. Case Studies*, Washington 2009, s. 155-160.

⁵ *Natural hazards and prisons. Protecting human rights of people in prison in disaster prevention, response and recovery. A guide to disaster risk reduction for prisons*, Penal Perform International, Londyn 2021.

Funkcjonowanie obiektu penitencyjnego w obliczu katastrof

Struktura organizacyjna Służby Więziennej ma charakter trójszczeblowy. Jednostki podstawowe, czyli zakłady karne i areszty śledcze, podlegają jednostkom pośrednim (okręgowym inspektoratom Służby Więziennej), które są nadzorowane z kolei przez jednostkę centralną, a mianowicie Centralny Zarząd Służby Więziennej. Model ten uzupełniają: Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, ośrodki kształcenia, szkolenia i doskonalenia personelu więziennego. Na płaszczyźnie teorii organizacji i zarządzania pod kątem charakteru więzi występujących pomiędzy jednostkami organizacyjnymi Służba Więzienna stanowi zhierarchizowaną strukturę liniową. Opiera się na zasadzie jednoosobowego kierownictwa⁶. Opisywana struktura ma ponadto tendencje do departamentalizacji przejawiającej się w występowaniu na poszczególnych poziomach struktury organizacyjnej zespołów ludzkich (biur, wydziałów, działów itp.) przeznaczonych do realizacji szczegółowych zadań⁷. Przedmiotowa kwestia wskazuje na strukturę procesu decyzyjnego w jednostkach penitencyjnych, co jest dość istotne w chwili zaistnienia realnego zagrożenia. Ponadto na uwagę zasługuje kwestia określenia obiektu penitencyjnego, jego specyfiki, jak również ewidentnych różnic wobec innych obiektów w sektorze użyteczności publicznej.

W kontekście przedmiotu rozważania podjęta analiza wydaje się słusznym krokiem do dyskusji w przedmiocie funkcjonowania takiego obiektu w momencie zaistnienia sytuacji kryzysowej/katastrofy. W dyspozycji Służby Więziennej jest wiele różnie zakwalifikowanych obiektów, lecz na potrzeby niniejszego opracowania autorzy uznali jako obiekty penitencyjne tylko te, które są zlokalizowane na terenie jednostek penitencyjnych (tj. budynki zakwaterowania, sale widzeń, miejsca zatrudnienia na terenie ZK/AŚ, pomieszczenia służby zdrowia, magazyny, pomieszczenia przyjęć do jednostek, bramy i śluzy, ciągi komunikacyjne, pomieszczenia depozytu, oddziały zewnętrzne i inne), w których przebywają osoby osadzone (skazani, tymczasowo aresztowani).

⁶ H. Fayol, *Administracja przemysłowa i ogólna oraz nauka o administracji w zastosowaniu państwa*, Poznań 1947, s. 61-62.

⁷ T. Przesławski, *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Wyd. UW, Warszawa 2012, s. 93.

Zgodnie z międzynarodową koncepcją redukcji ryzyka katastrof katastrofę należy utożsamiać z ogółem okoliczności, w których występujące zagrożenie lub zagrożenia naruszają zdolność społeczności lokalnej do przetrwania z uwagi na przekroczenie jej możliwości poradzenia sobie w danych warunkach bez zewnętrznego wsparcia⁸. Oznacza to wystąpienie poważnych zakłóceń funkcjonowania społeczności lub społeczeństwa, obejmujących szeroko rozumiane straty ludzkie, materialne, ekonomiczne lub środowiskowe, które przekraczają możliwości doświadczanej społeczności do poradzenia sobie w sytuacji zagrożenia w oparciu jedynie o posiadane środki własne⁹.

Zarysowany powyżej sposób rozumienia katastrofy jest spójny z tym, co w polskim stanie prawnym określa się mianem sytuacji kryzysowej. Ta bowiem oznacza „sytuację wpływającą negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującą znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków”¹⁰. W tym miejscu należy dodać, że sytuacja kryzysowa (katastrofa) może doprowadzić do powstania nieodwracalnych zmian w funkcjonowaniu systemu, który jej doświadcza (np. społeczeństwa, instytucji państwa), to jest do kryzysu¹¹. Znaczenie katastrofy według standardów międzynarodowych pokrywa się częściowo z zakresem znaczeniowym sytuacji kryzysowej i kryzysu, rozumianych zgodnie z polskim prawem.

Na funkcjonowanie obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy należy spojrzeć z perspektywy specyfiki zagrożeń, które do niej mogą doprowadzić. W tabeli 1 zestawiono przykładowe rodzaje zakłóceń funkcjonowania analizowanego rodzaju obiektu zrelatywizowanych z wybranymi rodzajami zagrożeń o potencjale wystarczającym do zainicjowania katastrofy.

⁸ *Making Cities Resilient: Developing Local Disaster Risk Reduction and Resilience Strategies, e-learning course, United Nations Institute for Training and Research, UNITAR & UNDRR, Geneva 2021, s. 7.*

⁹ *2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, UN, Geneva 2009, s. 9.*

¹⁰ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2022 r., poz. 261 ze zm.), art. 3 pkt 1.

¹¹ G. Sobolewski, *Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Wybrane zagadnienia zarządzania kryzysowego*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2012, s. 14.

Tabela 1. Zagrożenia o potencjale wystarczającym do zainicjowania katastrofy i właściwe im, przykładowe rodzaje zakłóceń w funkcjonowaniu obiektów penitencjarnych

Rodzaj zagrożenia	Przykładowe rodzaje zakłóceń
Pożar	Uszkodzenie konstrukcji obiektu budowlanego Śmierć funkcjonariusza Służby Więziennej Śmierć osadzonego Panika wśród osadzonych
Powódź	Podtopienie obiektu budowlanego Zalanie magazynu żywności Skażenie ujęcia wody Śmierć funkcjonariusza Służby Więziennej Śmierć osadzonego Uszkodzenie konstrukcji obiektu budowlanego
Epidemia	Masowa absencja personelu Służby Więziennej wskutek zakażeń Śmierć osadzonego Niepokoje społeczne wśród osadzonych
Huragan	Uszkodzenie konstrukcji obiektu budowlanego Zakłócenia w funkcjonowaniu systemów zabezpieczeń Niepokoje społeczne wśród osadzonych
Blackout	Niepokoje społeczne wśród osadzonych Utrata dostępu do pierwotnych źródeł energii elektrycznej Zakłócenia w funkcjonowaniu systemów zabezpieczeń
Niepokoje społeczne	Niepokoje społeczne wśród osadzonych
Uwolnienie niebezpiecznej substancji chemicznej	Skażenie infrastruktury obiektu, jego użytkowników i wyposażenia Śmierć funkcjonariusza Służby Więziennej Śmierć osadzonego Niepokoje społeczne wśród osadzonych Panika wśród osadzonych Wyłączenie z użytku części obiektu

Źródło: opracowanie własne.

Na szczególną uwagę zasługują zakłócenia pod postacią niepokojów społecznych wśród osadzonych (bunt). Osadzeni nierzadko wykorzystują je do zmanifestowania swoich oczekiwań i żądań w stosunku do personelu obiektu penitencjarnego, nawet jeśli nie są one związane z zagrożeniami mogącymi doprowadzić do katastrofy. Mogą im towarzyszyć akty agresji (werbalnej i niewerbalnej) oraz inne zagrożenia wtórne (np. podpalenia, uszkodzenia mienia). W obliczu samej katastrofy niepokoje społeczne wśród osadzonych mogą stać się intensywne (np. w związku z bezpośrednim oddziaływaniem zagrożenia, stanem bezpośredniego zagrożenia zdrowia i życia), a w skrajnie niekorzystnych warunkach doprowadzić do zachowań panicznych. Związane z nimi ryzyko jest więc relatywnie wysokie z uwagi na prawdopodobieństwo wystąpienia i możliwe skutki.

Kolejnym charakterystycznym dla aresztu śledczego i zakładu karnego zagrożeniem jest uszkodzenie obiektu budowlanego. Jego istotność wynika z izolacyjnej funkcji tego obiektu w stosunku do osadzonych. Uszkodzenie może przekładać się na pogorszenie realizacji tej funkcji, umożliwiać nieautoryzowany dostęp do obiektu penitencjarnego, a także prowokować do podejmowania prób ucieczki/wydostania się osadzonych na zewnątrz.

Niektóre zagrożenia mogą wpływać negatywnie na funkcję samowystarczalności obiektu penitencjarnego. Za przykład niech posłuży powódź. Zalanie magazynów i dróg komunikacji ogólnej oraz skażenie ujęć wody (w tym wody pitnej) może pogorszyć warunki funkcjonowania omawianego obiektu, a nawet uniemożliwić zapewnienie minimum egzystencjalno-bytowego osadzonym.

Ponadto zagrożenia prowadzące do katastrofy cechują się możliwością generowania stanu bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego. Mogą rzutować na najważniejsze wartości użyteczne oraz doprowadzić do śmierci (funkcjonariusza Służby Więziennej, osadzonego i in.) wskutek oddziaływania bezpośredniego (np. zatrucia gazowymi produktami, termolizy podczas pożaru) lub pośredniego (np. paniki i trawienia osób znajdujących się w strefie zagrożenia).

W tym miejscu należy podkreślić, że bez względu na rodzaj zagrożenia prowadzącego do katastrofy przed personelem obiektu penitencjarnego może pojawić się kwestia dotycząca ewakuacji – czy to ze względu na stan bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia, czy też w związku z utratą przez obiekt penitencjarny pierwotnych funkcji izolacyjności i samowystarczalności. Ewakuacja nie jest w pełni bezpiecznym sposobem ochrony

ludności, co jest szczególnie dostrzegalne na przykładzie opuszczania strefy zagrożenia przez rezydentów aresztów śledczych i zakładów karnych. Powinna być jednak przeprowadzana w sytuacji, gdy sumaryczne ryzyko (tj. ryzyko dotyczące ogółu zagrożeń) pozostania przez nich w miejscu będzie wyższe niż ryzyko związane z ewakuacją. W takich okolicznościach ewakuacja będzie bardziej bezpiecznym sposobem ochrony niż szukanie schronienia w obrębie strefy zagrożenia. Co nie oznacza, że będzie bezpiecznym sposobem ochrony w sensie ogólnym (w związku z możliwością generowania zagrożeń wtórnych – np. podejmowania prób ucieczki czy aktów agresji ze strony osadzonych).

Z dotychczasowych rozważań wynika, że funkcjonowanie obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy to pochodna roli i specyfiki tego rodzaju obiektów, personelu obsługującego, właściwej sfery materialnej oraz osadzonych. Czynniki te można przedstawić za pomocą modelu organizacyjnego, podkreślając ich wzajemne powiązania. Na rysunku 1. ukazano model obiektu penitencjarnego jako organizacji doświadczanej przez katastrofę. Konkretyzacja jego poszczególnych elementów dla obiektu penitencjarnego (rozumianego jako organizacja) może przedstawiać się następująco:

- Strategia – wyraża przeznaczenie i główne funkcje obiektu penitencjarnego (ochronę osadzonych i przed osadzonymi, izolacyjność i samowystarczalność), przekłada się na konkretne mechanizmy jego funkcjonowania i ułatwia priorytetyzację zadań do realizacji w związku z katastrofą.
- Sfera psychospołeczna – odzwierciedla specyfikę kulturową osadzonych (w tym ich grup i mikrospołeczności), wpływa na wymagania służbowe personelu obiektu penitencjarnego, a także powinna znajdować swój wyraz w sposobach postępowania wspomnianego personelu względem osadzonych (również w warunkach zagrożenia).
- Technosfera – obejmuje wszelkie, infrastrukturę i wyposażenie obiektu penitencjarnego, w tym systemy monitoringu i zabezpieczeń techniczno-ochronnych, środki ochrony indywidualnej, środki ochrony zbiorowej, systemy zapewniające ciągłość działania (np. oświetlenie awaryjne, zapasowe punkty poboru wody).
- Struktura – odnosi się do struktury organizacyjnej personelu obiektu penitencjarnego, w tym przepływów decyzji (rozkazów, poleceń służbowych), specjalistycznej wiedzy i umiejętności (np. w ramach doraźnych sztabów i zespołów opiniodawczo-doradczych), a także

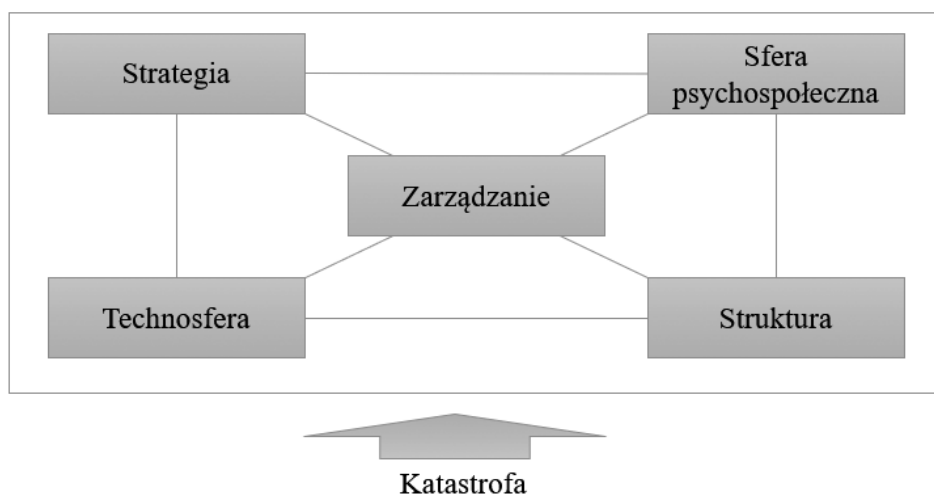
informacji (w rozumieniu mechanizmów i systemów wymiany informacji, w tym komunikacji kryzysowej).

- Zarządzanie – dotyczy mechanizmów funkcjonowania obiektu penitencjarnego w ogóle, wpływa na jego funkcjonowanie w obliczu katastrof, a także scala pozostałe elementy modelu w organizacyjną całość.

Warto podkreślić, że wszystkie elementy zaprezentowanego modelu łączą się w organizacyjną całość. Oznacza to, że zmiany w obrębie jednego z nich najprawdopodobniej będą miały wpływ na kolejne.

Wykorzystanie modelu obiektu penitencjarnego jako organizacji doświadczanej przez katastrofę wydaje się być pomocne przy identyfikowaniu i klasyfikowaniu właściwych uwarunkowań funkcjonowania – zarówno tych postrzeganych pozytywnie, jak i tych postrzeganych negatywnie.

Rysunek 1. Model obiektu penitencjarnego jako organizacji doświadczanej przez katastrofę

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Bielski, *Organizacje: istota, procesy, struktura*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1992, s. 86.

2. Mocne strony i szanse dla funkcjonowania obiektów penitencjarnych w obliczu katastrof

Czynniki pozytywnie postrzegane z perspektywy funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy utożsamia się z wszystkim tym, co wyraża specyfikę tego obiektu (w jego modelowym, organizacyjnym ujęciu), a ułatwia radzenie sobie personelu obiektu z katastrofą i jej następstwami. Na najwyższym poziomie ogólności można je podzielić, w oparciu na możliwość kształtowania, na:

- a) mocne strony – czynniki pozytywnie postrzegane z perspektywy funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy, na które ma się wpływ z punktu widzenia personelu tego obiektu, kierownictwa Służby Więziennej czy Ministerstwa Sprawiedliwości,
- b) szanse – czynniki pozytywnie postrzegane z perspektywy funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy, na które nie ma się wpływu z punktu widzenia personelu tego obiektu, kierownictwa Służby Więziennej czy Ministerstwa Sprawiedliwości.

W rezultacie przeprowadzenia wstępnych badań empirycznych na grupie uczestników studiów podyplomowych *Ochrona ludności* z wykorzystaniem metody fokusowej i analizy SWOT w ramach zajęć z przedmiotu *Zarządzanie kryzysowe*, realizowanych w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, zidentyfikowano mocne strony i szanse dla funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy.

Wśród mocnych stron obiektu penitencjarnego w kontekście funkcjonowania w obliczu katastrofy wymienia się:

- a) zamknięty charakter obiektu penitencjarnego,
- b) szczelność obiektu penitencjarnego,
- c) sformalizowany dostęp do obiektu penitencjarnego,
- d) systemowe podejście do ochrony dostępu,
- e) systemowe podejście do bezpieczeństwa obiektu penitencjarnego,
- f) monitoring,
- g) strefy ochronne,
- h) fizyczne elementy wydzielenia obiektu penitencjarnego (mur, drut kolczasty, pas bezpieczeństwa),
- i) hermetyczność Służby Więziennej,
- j) wyszkolenie kadry kierowniczej,
- k) wyszkolenie personelu wykonawczego,

- l) mechanizmy i możliwości podnoszenia kwalifikacji personelu obiektu penitencjarnego,
- m) wyposażenie indywidualne (w tym uzbrojenie) funkcjonariuszy Służby Więziennej,
- n) instrukcje i procedury operacyjne,
- o) samodzielność organizacyjna (logistyka, służba zdrowia),
- p) samowystarczalność organizacyjna¹².

Zamknięty charakter obiektu penitencjarnego jest traktowany jako szansa z uwagi na możliwość sprawowania względnej kontroli nad tym, co dzieje się wewnątrz. Ułatwia to monitoring strefy zagrożenia, planowanie ewakuacji oraz ocenę efektywności reagowania na katastrofę. Powiązana jest z nim szczelność obiektu penitencjarnego, rozumiana jako pewność, że nikt niepowołany do tego obiektu się nie dostanie, ani się z niego nie wydostanie. Wynika to chociażby ze sformalizowanego dostępu do omawianego obiektu.

Konieczność utrzymania porządku i bezpieczeństwa osadzonych wymusza stosowanie systemowych rozwiązań w tym zakresie. Na uwagę zasługuje systemowe podejście do ochrony dostępu, a także systemowe podejście do bezpieczeństwa obiektu penitencjarnego. Cechuje je otwartość na holistyczne ujmowanie wszelkich czynników godzących w porządek i bezpieczeństwo w obiekcie penitencjarnym, w tym katastrofy i jej determinanty. Dzięki nim łatwiej można zarządzać sytuacją wewnątrz aresztu śledczego lub zakładu karnego, weryfikować efektywność reagowania na zagrożenia oraz określać ich potencjalny wpływ. Sprzyjają temu tzw. monitoring (w rozumieniu monitoringu wizyjnego i monitoringu przemieszczania się użytkowników obiektu) oraz strefy ochronne o szczegółowo uregulowanych zasadach dostępu. Dzięki temu wiadomo kiedy, kto i gdzie przebywa w obiekcie.

Obecność fizycznych elementów wydzielenia obiektu penitencjarnego (muru, concertina – drut ostrzowy, pasa bezpieczeństwa¹³ itp.) stanowi konsekwencję wcześniej opisanych kwestii. Z perspektywy reagowania na katastrofę elementy te mogą ułatwiać organizowanie ochrony przed oddziaływaniem właściwych zagrożeń (np. ograniczyć rozprzestrzenianie się obłoku niebezpiecznej substancji chemicznej, stanowić wolną

¹² Wyniki badań empirycznych przeprowadzonych na grupie uczestników studiów podyplomowych *Ochrona ludności* z wykorzystaniem metody fokusowej i analizy SWOT w ramach zajęć z przedmiotu *Zarządzanie kryzysowe*, realizowanych w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości.

¹³ Zwanego również martwym polem.

przestrzeń do rozwinięcia kurtyn wodnych i obronnych linii gaśniczych jako zabezpieczenie przed pożarem wielkoobszarowym, ograniczyć możliwość wtargnięcia na teren obiektu penitencjarnego osób z zewnątrz).

Kolejne szanse można przypisać do grupy czynników związanych z potencjałem personelu obiektu penitencjarnego. Hermetyczność Służby Więziennej oznacza, że jest to specyficzna grupa zawodowa o unikalnych zdolnościach i kompetencjach. Jej umundurowany charakter i rygory służbowe funkcjonowania stanowią o sprawności operacyjnej w obliczu wszelkiego rodzaju zagrożeń, w tym zagrożeń prowadzących do katastrofy¹⁴. Funkcjonariusze porozumiewają się językiem branżowym, usprawniającym komunikację kryzysową. Są świadomi potrzeb operacyjnych własnych oraz pozostałych funkcjonariuszy. Standaryzowany zakres kompetencji i wyposażenie osobiste (w tym uzbrojenie) zapewniają ich alternatywność (zamienialność) w wykonywaniu zadań służbowych. W badaniach fokusowych jako szanse wskazano wyszkolenie kadry kierowniczej i personelu wykonawczego, co w połączeniu z pozytywnie ocenianymi mechanizmami i możliwościami podnoszenia kwalifikacji służbowych pozwala optymistycznie patrzeć na kształtowanie zdolności radzenia sobie z katastrofami przez personel obiektu penitencjarnego¹⁵.

Odzwierciedleniem roli i specyfiki obiektu penitencjarnego są stosowane w nim instrukcje i procedury (bezpieczeństwa) operacyjne. Ich pozytywna ocena wiąże się z przekonaniem, że w sytuacji zagrożenia właściwy personel będzie w stanie racjonalnie odpowiedzieć na materializujące się zjawiska i zdarzenia zgodnie z wcześniej przemyślanymi i opracowanymi sposobami postępowania. Ich sformalizowanie ułatwia bezpośredni dostęp do informacji istotnych z operacyjnego punktu widzenia w obliczu katastrofy. Jest to ważne z uwagi na występujące wtedy zazwyczaj: stres sytuacyjny, presję czasu i zainteresowanie mediów¹⁶.

Kolejna omawiana szansa to samodzielność organizacyjna aresztu śledczego lub zakładu karnego. Należy ją utożsamiać ze względną niezależnością realizowanych funkcji w odniesieniu do ich zewnętrznych odpowiedników. Za przykład niech posłuży chociażby wewnętrzna służba zdrowia oraz własne zdolności logistyczne (w tym transportowe). Dzięki

¹⁴ M. Kuryłowicz, *Zasoby systemu bezpieczeństwa państwa – służba więzienna. Wprowadzenie do problematyki [w:] Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola Służb*, red. T. Kośmider, M. Strzelec, Wyd. WIWS WSKiP, Warszawa 2019, s. 107-120.

¹⁵ Wyniki badań empirycznych ...

¹⁶ *Ibidem*.

nim personel jest w stanie samodzielnie podjąć i realizować część (a nawet wszystkie) działań ochronnych w obliczu katastrofy. Samodzielność organizacyjna jest ściśle powiązana z przedmiotową samowystarczalnością. Zgodnie z jej interpretacją obiekt penitencjarny jest traktowany jako tzw. wyspa w mieście. Wyposażenie w alternatywne źródła prądu elektrycznego, stacje uzdatniania wody, własne ujęcia wody czy też wewnętrzne oczyszczalnie ścieków to wybrane przykłady rozwiązań, dzięki którym w obliczu katastrofy omawiany obiekt będzie w stanie zapewnić względne bezpieczeństwo swoim użytkownikom, w niektórych przypadkach nawet bez konieczności ewakuacji (np. w związku z niepokojami społecznymi poza murami więziennymi)¹⁷.

W świetle czynników pozostających poza sferą wpływu personelu obiektu penitencjarnego, kierownictwa Służby Więziennej i Ministerstwa Sprawiedliwości, do szans dla funkcjonowania tego obiektu w obliczu katastrof zalicza się:

- a) uregulowanie zasad działania Służby Więziennej i funkcjonowania obiektu penitencjarnego w określonych aktach prawnych,
- b) specyfikę infrastruktury obiektu penitencjarnego,
- c) przypisywany potencjał (środki).

Głównymi źródłami prawa¹⁸ odnoszącego się do działalności Służby Więziennej i funkcjonowania obiektu penitencjarnego są: ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej¹⁹, ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy²⁰, a także ustawa z 23 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej²¹. W tym miejscu warto dodać, że w obliczu katastrof znaczenia nabierają również ustawy: z 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej²², ustawa z 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym²³, ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym²⁴, ustawa z 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi²⁵, a także rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 7 czerwca 2010 r.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Zob. A. Polak-Kruszyk, *Podstawy prawa karnego wykonawczego - zajęcia nr 3 i 4*, prezentacja multimedialna, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2019, s. 9.

¹⁹ Dz. U. z 2021 r., poz. 1064 ze zm.

²⁰ Dz. U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.

²¹ Dz. U. z 2019 r., poz. 2418 ze zm.

²² Dz. U. z 2021 r., poz. 869 ze zm.

²³ Dz. U. z 2021 r., poz. 2053 ze zm.

²⁴ Dz. U. z 2022 r., poz. 261 ze zm.

²⁵ Dz. U. z 2021 r., poz. 2069 ze zm.

w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów²⁶. Kształtują one fundamenty formalno-prawne, na których można opierać się przy projektowaniu sposobów przygotowania obiektu penitencjarnego do katastrofy oraz reagowania w związku z jej wystąpieniem.

Rola, jaką pełni obiekt penitencjarny, jest powiązana z jego uwarunkowaniami infrastrukturalnymi. Ogólne wymagania co do rozkładu budynków, ich kształtu czy też podziału na strefy dostępowe determinują odporność analizowanego obiektu na zagrożenia prowadzące do katastrofy. Nierzadko umożliwiają przeprowadzenie ewakuacji wewnątrz obiektu (z jednej strefy do innej strefy), równocześnie utrzymując pełny monitoring lokalizacji osadzonych.

Obiektowi penitencjarnemu przypisuje się też konkretny potencjał operacyjny. Jest on obsługiwany przez wyspecjalizowaną, umundurowaną, wyposażoną w specjalistyczny sprzęt, uzbrojoną służbę państwową (Służbę Więzienną). Standardy wyposażenia obiektu permanentnie czerpią z postępu technicznego (np. technologii monitoringu, technologii przechwytywania dronów, technologii detekcji), ułatwiając realizację zadań służbowych właściwemu personelowi (zwłaszcza funkcjonariuszom wspomnianej Służby Więziennej).

Podsumowując wyniki tej części badań naukowych, uczestnicy badania wskazali więcej mocnych stron aniżeli szans. Oznacza to, że przedmiotowy środek ciężkości jest przesunięty w kierunku czynników, na które personel obiektu penitencjarnego, kierownictwo Służby Więziennej i Ministerstwo Sprawiedliwości mogą mieć realny wpływ.

3. Słabe strony i zagrożenia funkcjonowania obiektów penitencjarnych w obliczu katastrof

Jeśli chodzi o czynniki negatywnie postrzegane z punktu widzenia funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrof, oznaczają one wszelkiego rodzaju determinanty wyrażające specyfikę aresztu śledczego lub zakładu karnego jako organizacji (opisane wcześniej: strategię, technosferę, sferę psychospołeczną, strukturę i zarządzanie) i utrudniają

²⁶ Dz. U. z 2010 r. Nr 109, poz. 719 ze zm.

radzenie sobie personelu obiektu z katastrofą i jej następstwami. W analogii do poprzednich można je podzielić na:

- a) słabe strony – czynniki negatywnie postrzegane z perspektywy funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy, na które ma się wpływ z punktu widzenia personelu tego obiektu, kierownictwa Służby Więziennej i Ministerstwa Sprawiedliwości,
- b) zagrożenia (organizacyjne) – czynniki negatywnie postrzegane z perspektywy funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy, na które nie ma się wpływu z punktu widzenia personelu tego obiektu, kierownictwa Służby Więziennej i Ministerstwa Sprawiedliwości.

Przeprowadzenie badań wstępnych empirycznych na grupie uczestników studiów podyplomowych *Ochrona ludności* za pomocą metody fokusowej i analizy SWOT w ramach zajęć z przedmiotu *Zarządzanie kryzysowe*, realizowanych w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, pozwoliło na określenie słabych stron i zagrożeń (organizacyjnych) dla funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy.

Wśród słabych stron obiektu penitencjarnego w kontekście funkcjonowania w obliczu katastrofy wymienia się:

- a) negatywne postrzeganie przez opinię publiczną (w tym media),
- b) konieczność uzupełniania zasobów kadrowych,
- c) konieczność finansowania infrastruktury,
- d) ograniczenia płynące z funkcjonowania pełnego systemu ochrony,
- e) biurokratyzację realizacji zadań służbowych,
- f) bezwładność w dostosowywaniu procedur i wyposażenia do nowych rozwiązań technologicznych i potrzeb operacyjnych,
- g) złożoność wykonywania kontroli występowania środków odurzających,
- h) „otwieranie” zakładów karnych²⁷.

Negatywne postrzeganie przez opinię publiczną (w tym media) zdaje się być charakterystyczne dla wszystkich służb bezpieczeństwa publicznego (w tym Policji, Żandarmerii Wojskowej i Służby Więziennej). Wiąże się bowiem z restrykcyjnym oddziaływaniem na jednostkę ludzką nierządkiem kosztem jej wolności. Czynnikiem ten może być również kształtowany przez powszechne obawy społeczne ukierunkowane na osadzonych. Nie bez powodu zostali oni rezydentami aresztów śledczych i zakładów karnych.

²⁷ Wyniki badań empirycznych ...

Upatruje się w nich potencjalne zagrożenia, które mogą zostać wyzwolone w rezultacie ewakuacji obiektu penitencjarnego bądź naruszenia jego funkcji izolacyjności (w konsekwencji ucieczki osadzonych).

Kolejne dwie słabe strony dotyczą kwestii zasobów. Zwrócono tu uwagę na zasoby ludzkie (kadrowe, w tym ilościowe braki funkcjonariuszy tzw. liniowych), zasoby finansowe (środki finansowe na infrastrukturę) oraz pośrednio zasoby rzeczowe (samą infrastrukturę). Wynika z tego konieczność gospodarowania nimi (to jest wykorzystywania ograniczonych zasobów do realizacji konkurencyjnych celów organizacyjnych) oraz planowania stałego pozyskiwania środków finansowych i personelu. Nie powinno to zaskakiwać z uwagi na rolę i specyfikę obiektów penitencjarnych, a także specyfikę funkcjonowania Służby Więziennej. Nie można jednak o tym zapominać w kontekście reagowania na katastrofę. Z założenia bowiem lepiej reaguje personel o wysokiej motywacji i kompetencjach służbowych obsługujący obiekt o dużej odporności na zagrożenia²⁸.

Pełny system ochrony ma swoje plusy i minusy. Dotyczy to także funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy. Wśród minusów wymienia się bezwładność operacyjną podczas reagowania w trybie niezwłocznym, pilnym, gdy rygory czasowe wymuszają jak najszybsze opuszczenie strefy zagrożenia. Konieczność przekroczenia wielu stref dostępowych, furt, bram i krat przejściowych może wydłużyć realny czas ewakuacji, prowadząc do bezpośredniego zagrożenia życia i zdrowia użytkowników obiektu. Podobnie sytuacja może wyglądać w przypadku wewnętrznego przemieszczania się personelu i osadzonych oraz wtedy, gdy zaistnieje potrzeba realizacji w obiekcie działań przez podmioty zewnętrzne (np. jednostki ochrony przeciwpożarowej, jednostki Policji, przedstawiciele Państwowej Inspekcji Sanitarnej).

Nie jest zbyt oryginalnym stwierdzenie, że biurokratyzacja realizacji zadań służbowych dotyczy praktycznie wszystkich podmiotów bezpieczeństwa (autorom nie są znane podmioty, których by ona nie dotyczyła). Zdaniem uczestników badań może mieć także przełożenie na funkcjonowanie aresztu śledczego lub zakładu karnego w związku z katastrofą. Wynika z procesów organizacyjnych i konieczności dokumentowania działań wpisujących się w funkcje obiektu penitencjarnego. Nie sposób zatem całkowicie ją wyeliminować. Istotne natomiast, aby w obliczu katastrofy kwestie biurokratyczne były sprowadzane do niezbędnego

²⁸ Ibidem.

minimum, świadcząc o elastyczności organizacyjnej (zdolności doraźnego dostosowywania się do nieprzewidzianych warunków funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy). Może to przysłużyć się redukcji bezwładności w dostosowywaniu procedur i wyposażenia do nowych rozwiązań technologicznych i potrzeb operacyjnych²⁹.

Wśród słabych stron zidentyfikowano złożoność wykonywania kontroli występowania środków odurzających. Poziom jej efektywności można uznać za przesłankę świadczącą o tym, iż nie sposób zapewnić pełnej kontroli w obiekcie. Podobnie jak w przypadku „otwierania” zakładów karnych. Zgodnie z przedmiotowymi założeniami zakłady karne mają być bardziej otwarte, co wiąże się z uruchamianiem na ich terenie, przykładowo, zakładów pracy. Obecność niebezpiecznych urządzeń i przedmiotów może podwyższać poziom ryzyka katastrofy, zwłaszcza w optyce nieautoryzowanego do nich dostępu przez osadzonych.

W świetle czynników pozostających poza sferą wpływu personelu obiektu penitencjarnego, kierownictwa Służby Więziennej i Ministerstwa Sprawiedliwości, do zagrożeń (organizacyjnych) funkcjonowania tego obiektu w obliczu katastrof zalicza się:

- a) negatywne postrzeganie przez opinię publiczną (w tym media),
- b) zgrupowanie osób o wysokim stopniu demoralizacji i zagrożenia (dla siebie i dla innych),
- c) wpływ izolacji na psychikę osadzonych i personelu obiektu,
- d) obecność substancji odurzających (alkoholu, narkotyków itp.),
- e) uregulowanie zasad działania Służby Więziennej,
- f) uwarunkowania architektoniczne,
- g) kosztochłonność modyfikacji obiektu³⁰.

Wskazanie negatywnego postrzegania przez opinię publiczną (w tym media) Służby Więziennej i obiektu penitencjarnego wśród słabych stron i zagrożeń (organizacyjnych) sugeruje brak pełnego wpływu na kształtowanie tego czynnika przez interesariuszy polskiego wymiaru sprawiedliwości (i wymiaru sprawiedliwości w ogóle). Mimo to należy utrzymać świadomość istotności tego uwarunkowania, które może mieć wpływ na efektywność działań operacyjnych i wsparcia ze strony innych podmiotów bezpieczeństwa (zwłaszcza niepublicznych, w warunkach współwystępowania zagrożeń). Najprawdopodobniej przemawia za tym

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

przeświadczenie o zgrupowaniu w analizowanych obiektach osób o wysokim stopniu demoralizacji i zagrożenia. Osoby te mogą stanowić źródła zagrożeń wtórnych w okolicznościach katastrofy, w tym przykładowo podczas ewakuacji obiektu.

Opisany powyżej czynnik jest związany z samym faktem izolacji, a obydwie nie pozostają bez wpływu (co najmniej pośredniego) na psychikę osadzonych i personelu obiektu. Może to prowadzić do nieracjonalnych zachowań w sytuacji zagrożenia, zmniejszać efektywność reakcji na katastrofę, a nawet generować bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia innych osób (np. w przypadku podjęcia próby ucieczki w trakcie ewakuacji). Ponadto obciążenia psychiczne związane z izolacją mogą być przyczyną sięgania przez osadzonych po substancje odurzające, do których ryzyko dostępu bywa na poziomie nieakceptowalnym pomimo wielokierunkowych wysiłków ze strony personelu obiektu penitencjarnego. Uwarunkowanie to również cechuje się potencjalnie negatywnym wpływem na bezpieczeństwo użytkowników obiektu.

Ostatnie dwa czynniki są związane z infrastrukturalnymi uwarunkowaniami obiektu penitencjarnego. Odzwierciedlenie jego specyfiki wiąże się z istotnymi nakładami finansowymi. Z tego powodu jakiegokolwiek modyfikacje architektoniczne i dostosowania budowlane generują relatywnie wysokie koszty. Dodatkowo, jeśli mowa o obiektach podlegających ochronie konserwatora zabytków, generuje to kolejne ograniczenia w modyfikacjach i dostosowaniach do bieżących potrzeb operacyjnych i wymagań prawnych.

Wnioski

Uwarunkowania funkcjonowania obiektów penitencjarnych w obliczu katastrof w Polsce wynikają w głównej mierze ze specyfiki funkcjonowania tych obiektów, w tym ich roli oraz przygotowania i profesjonalizmu personelu. Klasyfikowanie tych uwarunkowań można przeprowadzić z wykorzystaniem modelu organizacyjnego, który składa się z następujących elementów: strategii, sfery psychospołecznej, technosfery, struktury i zarządzania, a także sprowadzić do uzyskania katalogów czynników sprzyjających bądź utrudniających organizacyjne radzenie sobie przez Służbę Więzienną i inne osoby z personelu obiektów penitencjarnych z katastrofami.

Międzynarodowe standardy bezpieczeństwa definiują katastrofy spójnie znaczeniowo z tym, co w polskim stanie prawnym nazywane jest sytuacją kryzysową. Otwiera to na możliwości łączenia właściwych koncepcji z rodzimym dorobkiem zarządzania kryzysowego. W związku z nim na funkcjonowanie obiektów penitencjarnych należy spojrzeć z perspektywy zagrożeń i wynikających z nich zakłóceń dla ich funkcjonowania. Szczególną uwagę należy zwrócić na zagadnienia związane z niepokojami społecznymi oraz dylematem ewakuacji.

Potencjał obiektu penitencjarnego w radzeniu sobie z katastrofą tkwi między innymi w zamkniętym charakterze takiego obiektu, specyfice personelu oraz samowystarczalności organizacyjnej aresztu śledczego czy zakładu karnego. Wskazano na powiązanie działalności tych obiektów z uregulowaniami prawnymi oraz uwarunkowaniami związanymi z infrastrukturą.

Koncentrując się na organizacyjnych słabych stronach i zagrożeniach funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrof, wśród czynników wyróżnionych można wymienić między innymi wizerunek instytucji na zewnątrz, gospodarowanie zasobami ludzkimi, finansowymi oraz rzeczowymi, bezwładność operacyjną, biurokrację czy też uwarunkowania związane z infrastrukturą.

W tym miejscu warto podkreślić, że tematyka funkcjonowania obiektu penitencjarnego w obliczu katastrofy doczekała się stosunkowo niewiele opracowań naukowych i wymaga dalszej eksploracji badawczej. Lepsze zrozumienie środowiska organizacyjnego związanego z obiektami penitencjarnymi, ryzyka operacyjnego, a także ujęcie uwarunkowań organizacyjnych w modelu sieciowym są kwestiami, które można zaliczyć do perspektywicznych kierunków dalszych dociekań teoretycznych i badań empirycznych.

Bibliografia

Opracowania:

- 2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction, UN, Geneva 2009, s. 9.
- A Guide to the Project Management Body of Knowledge PMBOK Guide®*, edycja 5, Project Management Institute.
- Bielski M., *Organizacje: istota, procesy, struktura*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1992.
- GAR Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction. Our World at Risk: Transforming Governance for a Resilient Future 2022, Biuro ONZ ds. Redukcji Ryzyka Katastrof, Genewa 2022.
- Kuryłowicz M., *Zasoby systemu bezpieczeństwa państwa – służba więzienna. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola Służb*, red. T. Kośmider, M. Strzelec, Wyd. WIWS WSKiP, Warszawa 2019.
- Making Cities Resilient: Developing Local Disaster Risk Reduction and Resilience Strategies*, e-learning course, United Nations Institute for Training and Research, UNITAR & UNDRR, Geneva 2021.
- Natural hazards and prisons. Protecting human rights of people in prison in disaster prevention, response and recovery. A guide to disaster risk reduction for prisons*, Penal Perform International, Londyn 2021.
- Schwartz J.A., Barry C., *A Guide for and Responding to Jail Emergencies. Self-Audit Checklists. Resource Materials. Case Studies*, Department of Justice USA, Washington 2009.
- Sobolewski G., *Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Wybrane zagadnienia zarządzania kryzysowego*, Wyd. AON, Warszawa 2012.
- The Global Risks Report 2022, Insight Report, 17 edycja, Światowe Forum Ekonomiczne.
- Wang X., Zhang L., Wang L., Shi X., *Prevention and control of COVID-19 in nursing homes, orphanages, and prisons*, "Environmental Pollution" 2020, nr 266, 115161.
- Fayol H., *Administracja przemysłowa i ogólna oraz nauka o administracji w zastosowaniu państwa*, Poznań 1947.
- Przesławski T., *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2012.

Dokumenty normatywne

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2010 r. Nr 109, poz. 719 ze zm.).

Ustawa z dnia 23 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2019 r., poz. 2418 ze zm.).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz. U. z 2021 r., poz. 869 ze zm.).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2022 r., poz. 261 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. z 2021 r., poz. 2069 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.).

Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2021 r., poz. 2053 ze zm.).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2021 r., poz. 1064 ze zm.).

